

HEGEMONIA OTOMANĂ (1526 – 1593)

- INSTAURAREA HEGEMONIEI OTOMANE
- STATUTUL ȚĂRILOR ROMÂNE
- PUTERE NOBILIARĂ ȘI ÎN STAT
- CONFRUNTĂRI POLITICE ÎN CONTEXTUL RIVALITĂȚII OTOMANO-HABSBURGICE
- CURENTE SPIRITUALE ȘI CULTURALE

HEGEMONIE = faptul de a avea rolul de conducere, supremație, dominație, de obicei a unui stat față de alte state - din fr. hégémonie

- INSTAURAREA HEGEMONIEI OTOMANE

După o pauză de trei decenii, în cursul căreia regiunea Dunării de Jos nu a mai cunoscut confruntări majore, ofensiva otomană și-a reluat cursul vertiginos în această direcție în 1521. La adăpostul situației de calm relative pe care o creaseră la frontiera dunăreană a imperiului lor prin acordurile încheiate cu Ungaria, Polonia, Țara Românească și Moldova, sultanii Baiazid al II-lea și în deosebi Selim I au întreprins un șir de mari campanii în Orient, în urma cărora dominația otomană s-a extins asupra unor vaste teritorii din Asia și bazinul răsăritean al Mediteranei.

Masiva angajare a turcilor în Orient a dat un impuls proiectelor de acțiune antiotomană în Europa. În 1516, Papa Leon al X-lea a proclamat cruciada antiotomană, însă mai grave pentru Imperiul otoman au fost deciziile Congresului de la Viena (1515), în cadrul căruia Habsburgii au reușit să-și asigure, prin convențiile încheiate cu Polonia și Ungaria, succesiunea la coroana ungară. Acest fapt, care anunța constituirea unei puternice grupări de forțe în Europa Centrală sub conducerea Casei de Habsburg, chemată să preia cu forțe sporite inițiativa luptei împotriva Semilunei, a provocat acțiunea preventivă a Imperiului otoman. În 1521, Soliman Magnificul cucerește Belgradul, iar în 1526 nimicește oastea ungară la Mohács.

Catastrofa de la Mohács a deschis în Ungaria lupta pentru puterea supremă între Habsburgi, care revendicau coroana ungară în virtutea acordurilor de la Viena, și voievodul Transilvaniei, Ioan Zápolya, susținut de majoritatea nobilimii ungare, tradițional ostilă habsburgilor, și sprijinită de turci. Dubla alegere regală, cea a lui Ferdinand de Habsburg și cea a lui Ioan Zápolya în cursul anului 1526, a declanșat conflictul armat între cei doi pretendenți.

Câțiva ani mai târziu, țelurile politicii ungare a sultanului au fost din nou grav subminate, de data aceasta de un acord între Zápolya și Ferdinand de Habsburg (Oredea, 24 februarie 1538), care a consacrat dreptul de succesiune al celui din urmă la coroana ungară.

Consecvent cu țelul politicii sale în Europa Centrală, acela de a menține Ungaria în neutralitate, în afara coalițiilor antiotomane, Soliman întreprinde o nouă campanie după moartea lui Zápolya (iulie 1540), ocupă Ungaria Centrală pe care o transformă în pașalâc (1541), punând o barieră fermă expansionismului habsburgic spre Răsărit.

Desprinderea Transilvaniei din Regatul ungar și integrarea ei în același sistem internațional cu Țara Românească și Moldova a consolidat mult raporturile dintre cele trei state și s-a aflat la originea unor proiecte și acțiuni comune.

Evenimentele din 1541 au desăvârșit procesul transformării Dunării, de la Buda și până la vărsarea ei în Marea Neagră, în frontieră și linie strategică a Imperiului otoman.

Deși nu au reușit să realizeze decât intermitent obiectivele lor răsăritene în secolul al XVI-lea, Habsburgii, prin inițiativele lor, prin înfruntarea lor permanentă, activă sau latentă, cu Imperiul otoman, prin reacțiile pe care acțiunile lor le-au provocat din partea Porții Otomane, au influențat puternic desfășurările politice din țările române. Antagonismul dintre Habsburgi și Otomani pentru succesiunea ungară și pentru spațiul carpato-dunărean s-a răsfrânt abundant asupra istoriei românești în secolul al XVI-lea.

• STATUTUL ȚĂRILOR ROMÂNE

Țările române au reușit să-și păstreze și în secolul al XVI-lea existența statală, în ciuda raportului nou de forțe creat în Europa Răsăriteană de marile victorii ale sultanului Soliman I. Proiectele sau încercările Porții Otomane de a le transforma în teritoriu islamic s-au lovit de o puternică rezistență și au fost în cele din urmă abandonate. Autonomia statală s-a menținut așadar, dar ea a fost sensibil diminuată.

Țara Românească și Moldova au continuat să fie guvernate de principii autohtoni, dar Poarta își atribuie tot mai mult dreptul de a-i numi, substituindu-se astfel principiului dinastic și vechiului drept de alegere al boierimii. Investiți în domnie cu însemnele puterii conferite de sultan, domnii tind să fie asimilați cu înalți dregători ai Porții Otomane. Unii dintre ei guvernează sub protecția gărzilor turcești. Teritoriul țărilor române e recunoscut intangibil, dar Imperiul procedează în câteva rânduri la amputări teritoriale în folosul său. În schimb, dreptul țărilor române de a-și conserva administrația și instituțiile laice și ecleziastice, care le excludeau pe cele ale islamului, a rămas intact.

Sub presiunea noilor realități, Moldova și Țara Românească își pierd tot mai mult libertatea de acțiune pe plan extern. Acțiunile diplomatice ale domnilor români fie se încadrează în sistemul diplomației otomane, fie se desfășoară fără știrea Porții, în încercările lor de emancipare de sub tutela otomană. După 1526, obligația de a furniza ajutor militar Porții, ocolită în practică adeseori în trecut de domni, devine tot mai mult o realitate, participând la campanii în interesul acesteia.

Din simbol al recunoașterii puterii otomane, cum fusese în trecut, tributul (haraci) a devenit o realitate apăsătoare, sporul său care a atins cotele cele mai înalte în deceniul al șaptelea și al nouălea al secolului al XVI-lea, indicând gradul de dependență a celor două state românești față de Înalta Poartă.

Haraciul nu constituia decât una din modalitățile de exploatare a resurselor economice ale celor două țări, valoarea lui fiind egalată curând și depășită de cea a peșcheșurilor, daruri către sultan și dregătorii săi, ocazionale la început, dar instituționalizate cu vremea.

Poziția Țării Românești și a moldovei față de Imperiul otoman s-a deteriorat considerabil în ultimele decenii ale secolului al XVI-lea din toate punctele de vedere: economic, juridic și politic. Sporurilor neconținute ale cuantumului tributului și mai ales ale celorlalte obligații în bani și în natură, livrărilor forțate de produse la prețuri impuse, datoriile imense contractate la Istanbul de pretendenții la domnie, penetrației masive a cămătarilor și negustorilor levantini pe teritoriul celor două țări le-au corespuns în sfera politică numirea arbitrară a domnilor de către Înalta Poartă, așadar suprimarea drepturilor lor de a-și alege conducătorii și degradarea lor progresivă, în fapt, la condiția de reprezentanți ai sultanilor asimilați înalților săi demnitari.

Constituită în principat autonom sub suzeranitate turcescă Transilvania s-a bucurat de un statut superior față de cel al Țării Românești și al Moldovei. Deosebirea de statut se explică în primul rând prin poziția principatului, care cuprinde și Banatul și un șir de comitate la apus și nord, denumite *Partium*.

Autonomia principatului s-a manifestat prin dreptul Dietei de a-l alege pe principe, care era doar confirmat și investit cu însemnele puterii de către Poarta Otomană. Împreună cu instituția supremă a puterii, țara își conservă și întregul ei

sistem tradițional de guvernământ. Tributul impus principatului era mult mai redus ca și peșcheșurile și prestațiile în produse, față de cele impuse celorlalte două țări românești.

Deși îngrădiți de supravegherea Porții Otomane, principii Transilvaniei au inițiativă de politică externă și în afara sistemului otoman de interese. Contactele repetate ale principilor cu Habsburgii și legăturile lor cu Polonia au limitat simțitor dependența principatului de Poarta Otomană, sub raportul politicii externe.

• PUTERE NOBILIARĂ ȘI STAT

Noua conjunctură externă – instaurarea dominației otomane și agravarea exploatarea economice de către Poarta Otomană în cayul Țării Românești și al Moldovei, luptele între Habsburgi și turci în cel al Transilvaniei – au favorizat în cele trei țări tendința de consolidare a puterii nobilimii pe plan social și politic. Mai precoce în Transilvania, unde realizase mari progrese încă din epoca anterioară, ofensiva seniorială și nobiliară înregistraseră însemnate succese și la sud și la răsărit de Carpați, îndeosebi spre sfârșitul secolului al XVI-lea, în ciuda rezistenței puterii domnești și a tradiției ei de guvernare autoritară.

Restaurat legal în Ungaria în câteva rânduri de către Dieta regatului sub presiunea puterii centrale, vechiul drept al țăranilor dependenți de a părăsi domeniul nu a fost reintrodus și în Transilvania, unde legarea de glie s-a menținut necontestată în cursul secolului al XVI-lea. În raporturile sociale, nobilimea transilvană își impuse categoric interesele, iar principatul nu le-a mai pus în discuție.

La obligațiile în muncă și în redevențe în natură sau bani către stăpînii de pământ se adăugau cele către stat, dintre care unele noi, rezultate din situația politică modificată a Transilvaniei: contribuția în bani pentru plata tributului către sultan, dările în bani sau corvoade pentru întreținerea fortificațiilor și în general pentru susținerea efortului militar și divese subsidii impuse de puterea centrală.

Dieta, care apăra interesele celor trei „națiuni” cu drept de reprezentare și participare la viața politică, a legalizat luteranismul (1557), calvinismul (1564) și antitrinitarismul (1571). Împreună cu catolicismul ele alcătuiesc cele patru „religii recepte”, adică oficial recunoscute. Modalitatea înlăturării românilor, care alcătuiau majoritatea populației, din viața politică a principatului a rămas, ca și înainte confesiunea, ortodoxismul fiind o religie neacceptată de constituție.

Una din atribuțiile principale ale Dietei era alegerea principelui, alegere ce trebuia ratificată de Istanbul, dar și adoptarea legilor.

Oprimată de o fiscalitate din ce în ce mai apăsătoare, care îi smulgea la scurte intervale însemnate sume de bani, greu lovită de efectele devalorizării rapide a monedei de argint curente, mica proprietate țărănească din Țara Românească și Moldova cedează în a jumătate a secolului al XVI-lea sub presiunea marelui domeniu laic și ecleziastic. Împreună cu pământul, țăranii își înstrăinează și libertatea, intrând în rândul șerbilor (rumâni – vecini).

Absența unui principiu succesoral stabil la domnie a dat luptei pentru putere un caracter crud și sângeros. Domnii, nesiguri pe puterea lor, au recurs frecvent la acțiuni de decimare a boierilor, înăbușind opoziția lor reală sau potențială tot mai primejdioasă pe măsura extinderii puterii sociale și economice a boierimii (Mircea

Ciobanul , Alexandru Lăpușneanu). La rândul lor, boierii nu ezitau să-i ucidă pe domnii potrivnici intereselor și politicii lor.

Instabilitatea, larg favorizată de politica otomană, a fost trăsătura dominantă a vieții politice a Moldovei și Țării Românești în vremea când s-au stins dinastiile întemeietorilor celor două țări: Basarabii și Bogdăneștii.

Spre sfârșitul secolului al XVI-lea însă, idealul statului boieresc se conturează foarte clar în ambele țări și cunoaște un început de înfăptuire.

- **CONFRUNTĂRI POLITICE ÎN CONTEXTUL RIVALITĂȚII OTOMANO-HABSBURGICE**

Viata politica a tarilor romane a fost dominate in secolul al XVI-lea de imbinarea dintre luptele interne, generate de alternativa regim autoritar sau putere nobiliara, si optiunea intre suzeranitatea otomana si cooperarea cu habsburgii. Din jocul foarte schimbator al fortelor care se confruntau in raport cu aceste chestiuni capitale au rezultat principalele tendinte si evenimente in viata politica a celor trei tari, ale caror legaturi politice s-au consolidate considerabil dupa 1526.

Rolul esential al Transilvaniei in lupta dintre cele doua imperii pentru succesiunea regatului ungar dupa Mohács a facut din acesta tara teatrul unei puternice concurente politice. Rivalitatea dintre Ioan Zapolya, sprijinit de turci, si Ferdinand de Habsburg a devenit acum realitatea politica principala, in raport cu care s-a fixat atitudinea fortelor in joc.

Anexarea Ungariei Centrale la Imperiul ottoman si constituirea Principatului Transilvaniei nu au pus capat rivalitatii otomano – habsburgice. Dupa moartea lui Ioan Zapolya, lupta pentru putere se intensifica in Transilvania al carei guvernator, episcopul Gheorghe Martinuzzi, impus de sultan, deschide curand negocierile cu Ferdinand. Nici campania otomana din 1542, la care a participat si Petru Rares, reconciliat cu sultanul si readus de acesta in domnia moldovei, nu a reusit sa incline decisive balanta in favoarea fiului minor al lui Zapolya, Ioan Sigismund, si a mamei sale, regenta Isabella.

Pacea turco-imperiala din 1568 care avea sa ramana in vigoare timp de peste doua decenii, instaurarea lui Stefan Bathory la conducerea Transilvaniei, sub protectia otomana, infrangerea rascoalei Moldovei sub Ioan Voda au consolidat mult hegemonia otomana in spatial romanesc. Dominatia otomana, agravata de criza economica a Imperiului, se asaza mai apasator decat in trecut asupra Tarii Romanesti si a Moldovei, care cunosc acum perioada celei mai grele exploatare a resurselor lor.

Opresiunea otomana, devenita insuportabila, a precipitat adeziunea celor doua tari la marea coalitie antiotomana cunoscuta sub numele de *Liga Sfanta*.

- **CURENTE SPIRITUALE ȘI CULTURALE**

Secolul al XVI-lea a cunoscut in lumea romaneasca cea mai mare inflorire a culturii ortodoxe traditionale, de expresie slavona, si inceputul declinului ei. Limba slava continua sa indeplineasca functia „sacra” asumata in secolele anterioare. Mijloc de comunicare a adevarurilor bisericii, ea a servit in acelasi timp cancelariei domnesti si, in general, scrierilor inspirate de sfera oficiala a domniei.

În mănăstiri, în cele din Moldova mai ales, larg sprijinită de domnie, continua cu zel activitatea de transcriere a principalelor texte bisericești, a unor scrieri laice bizantine în traducere slavă și a unor opere juridice.

Înmulțirea manuscriselor cuprinzând culegeri cu norme juridice preluate din dreptul bizantin, pravile, exprima de asemenea efortul domniei de a-și impune autoritatea în sfera justiției prin extinderea dreptului scris în detrimentul tradiției și a justiției orale întemeiate pe tradiție.

La comandă directă a unora dintre domnii Moldovei, un șir de clerici învățați au redactat în limba slavonă cronici care înfățișează istoria țării de la moartea lui Ștefan cel Mare până în ultimul sfert al secolului al XVII-lea. Aceste scrieri, care fac tranziția între analele secolului al XV-lea și cronicile secolului al XVII-lea reflectă ideologia politicii autoritare a domniei și sprijinul de care aceasta s-a bucurat din partea bisericii, cu excepția situațiilor când domnii au tradat condițiile pactului originar, când s-au îndepărtat de învățăturile tradiționale ale bisericii pravoslavice sau când i-au spoliat bunurile. Sub raport formal, cronicile moldovenesti se află în mare măsură sub influența retoricului modelului din care s-au inspirat, cronică bizantină a lui Manasses în versiunea slavă.

Continuitatea istoriografică a fost asigurată în generația următoare de călugărul Eftimie, a cărui cronică, întocmită din ordinal lui Alexandru Lapușneanu, expune evenimentele dintre 1551 și 1554, firește, tot în optica domniei. Cronică justifică executarea boierilor rebeli și exaltă devotamentul domnului față de biserică.

Scrierile în limba slavonă erau accesibile doar înfimeii minorității a știutorilor de carte laici și mai ales oamenilor bisericii. Marea masă a populației, necunoscătoare a slavonei, și în general a scrisului, nu avea acces decât la operele literare în limba română, care circulau oral în cea mai mare parte. Această literatură de circulație orală, „ocreație fără sfârșit” (N.Iorga), a contribuit la mlădierea limbii române, la pregătirea ei pentru funcția de limbă a literaturii scrise, evoluție care începe să-și croiască drum în secolul al XVI-lea.

Realizarea cea mai originală și impresionantă a artei moldovenesti în secolul al XVI-lea e pictura bisericească exterioară, inovație a epocii lui Petru Rareș. Larga desfășurare a acestei picturi, în centrul căreia se află tema Judecării de Apoi, poartă și amprenta tensiunilor politice și confesionale care au dominat societatea moldoveană la mijlocul secolului al XVI-lea. Jocul cromatic original și apariția elementului folcloric dau o puternică amprentă locală acestei ramificații înseminate a picturii de tradiție bizantină.

În 1521, un orășean din Câmpulung-Muscel, pe nume Neacșu, a trimis judeului Brașovului. Johannes Benckner, un mesaj scris în limba română cu vesti importante privitoare la pregătirile militare ale sultanului Soliman al II-lea. Scrisoarea lui Neacșu dezvăluie aptitudinile scrisului laic din acea vreme de a înalța învelisul slavon în care se afla constrâns de câteva secole, puternic aparat de tradiția oficialităților laice și ecleziastice. Expansiunea în Europa central-est europeană a curentelor Reformei declanșate de Martin Luther în Germania, extindere care nu a ocolit spațiul românesc, a precipitat dacă nu chiar a declanșat un efort susținut de

introducere a limbii romane in biserica, de inlaturare a monopolului slavonei in scrisul si cultul bisericesc.

Dupa cateva carti aparute la mijlocul secolului al XVI-lea la Targoviste, carti de cult tiparite in slavona, tiparul din Tara Romaneasca a emigrat in Transilvania, poate si din cauza suspiciunii turcesti fata de cuvantul tiparit. O data cu tiparul a trecut muntii sic el mai de seama slujitor al sau in lumea romaneasca a secolului al XVI-lea, diaconul Coresi.

Sub influenta directa sau indirecta a Reformei, luterana sau calvina, au aparut tipariturile in limba romana. Textele sacre au format obiectul acestor tiparituri au fost poate traduse inca dinainte, din initiativa unor curente straine ortodoxiei; dar tiparirea traducerilor a fost opera cercurilor reformate din Transilvania si a clericilor romani care au aderat la initiative lor.

Curentului reformat ii apartin: *Catehismul* (Sibiu-1544), *Tetraevanghelul* (Brasov-1561), care argumenteaza pe baza textelor testamentare necesitatea folosirii limbii poporului in savarsirea ritualului bisericesc; *Pravila* (Brasov-1560), *Apostolul* (Brasov-1566, *Cazania*, *Molitvenicul*, *Psaltirea* (Brasov-1570), *Liturghierul* (Brasov-1570), *Palia* (Orastie-1582).

Consolidarea Contrareformei in spatial romanesc in ultimele decenii ale secolului al XVI-lea, cooperarea curentului de restauratie catolica cu reactia ortodoxiei impotriva curentelor novatoare in biserica au pus capat efervescentei scrisului si tiparului romanesc.

Desi incercarea Reformei de a impune limba romana in biserica s-a incheiat cu un esec, marele current de traducere in limba romana a textelor sacre, dintre care cele considerate mai insemnate au fost multiplicata prin tipar, a lasat urme adanci in cultura romaneasca, pregatind mare opera de romanizare a scrisului in secolul urmator.

Bibliografie:

-Mihai Barbulescu, Dennis Deletant, Keith Hitchins, Serban Papacostea, Pompiliu Teodor - „Istoria Romaniei”, editura Corint, Bucuresti, 2005